

{:}

UMIJEĆE ODABIRA

PROLOG ILI MOLITVA U KRUGU

Uzalud je čovjeku proputovati pola svijeta, nikad ne zna što će mu se na novom putovanju dogoditi. Ja sam putujući u Edinburgh kao gost British Councila na Showcase britanskog teatra prvi put u životu - propustila let. Londonski aerodrom Gatwick je vrlo smušeno mjesto, prostorno neorganiziran, na šalterima s natpisom "informacije" nema nikoga ili je osoba neinformirana, a redovi za čekiranje su odvratno dugi jer se svi domaći letovi čekiraju na tri šaltera.

Moja je greška što sam najprije hodala po prvom katu gdje su dućani s trufflesima (čokoladne okruglice u stotinu varijacija) i knjigama, a tek onda išla čekirati. Kad sam napokon, petnaest minuta do leta, pružila kartu službeniku, on mi je hladnom pristojnošću rekao *You wont make it. Would you like me to make you reservation for the next flight in the morning?* što je značilo da na ovaj let neću stići i da će mi on rezervirati idući let ujutro, ako želim. Činjenice da je to međunarodni vezni let, da je rezervacija napravljena prije tri mjeseca, da je moja prtljaga bila u avionu, da sam njihov gost kojeg u Edinburghu očekuju, te da nisam lokalni putnik koji je zakasnio, nisu ga impresionirale. Ne znajući više kako raspravljati s njihovom ledenom hladnoćom, iz čistog očaja sam se, prvi put na javnom mjestu, rasplakala kao pravo žensko. No, ni to ih nije impresioniralo. Oni su prodali moje mjesto, a kako im u uvjetima stoji obveza čekiranja pola sata prije leta, formalno su imali pravo. Budući da su znali da su krivi, dali su mi bez naknade idući let. Onaj ujutro.

Tako sam prvu večer umjesto na nekoj od predstava u Edinburghu provela u Horley-u,

mjestu pored aerodroma. Za 20 funti u privatnoj kući imena Melville Lodge dobila sam konačište koje Britanci zovu *Bed&Breakfast* - mala soba, škripavi ormar, jedna stolica, mali umivaonik, plastični električni čajnik, filter vrećice i mogućnost uporabe kupaonice, sve skromno ali čisto. U strahu da opet ne zakasnim, otišla sam prije zore pa doručak nisam dočekala. U maloj sobi je teško spavati i kad je tvoja i kad nisi uzrujan zbog propuštenog leta pa sam se raspitala gdje se mogu prošetati. Uputili me u neki pub do kojeg se dolazi stazom pored groblja. Nisam znala da njima *pored* znači *kroz*, ali kad je put već tuda išao, hrabro sam se uputila iza ploče na kojoj je pisalo Groblje iz 13. stoljeća. Na groblju isprevtane nadgrobne ploče očito iz 13. stoljeća. Nisam znala je li činjenica da nema svježih grobova utješna ili ne, ali usred groblja je bila crkva u kojoj je gorjelo svjetlo pa sam ušla.

Crkva je bila mračna i s čudnim pritiskom u zraku, a unutra su bile neke žene razne dobi, dvije osobito živahne i vesele. One su vodile slobodnu večernju molitvu. Da je bilo ogledala, pitanje je čiji bi se odraz vidio, ali nakon takvog dana, sjela sam s njima u krug - pa što bude. Molile su Boga i Duha svetoga da im da snage u životu, i ljubavi, a onda su pjevale. Sve je bilo istovremeno i iskošeno i prepoznatljivo. Zapravo sam samo čekala da se pojave titlovi uz sliku i nadala se na nisam upala u horor.

Kasnije su mi objasnile da je to posebna crkva u kojoj su se događale čudne stvari i da se sada bore s masonima koji je žele natrag. Meni se sviđjelo da u crkvi postoji prostori- ja na katu sa staklenim zidom iza kojeg se djeca igraju za vrijeme mise. Kad su one

otišle, krenula sam prema pubu koji je doista bio *pored* crkve i groblja, ali je staza do njega vodila *kroz* groblje. Pub je bio prepun, bučan, zadimljen i više mi se nije htjelo biti ni u kakvom krugu. Samo sam čekala da netko krene kući. Prva dva muškarca koja su krenula, pratila sam u stopu. Sigurno je sigurno. Makar je groblje iz 13. stoljeća i više nije u upotrebi, ipak je već bila prošla ponoć.

EDINBURGH ILI KAKO PREĆI CESTU

Po dolasku u Edinburgh svaki namjernik ima prilično velik problem - kako prijeći cestu. Naime, nakon što sam se vrlo lako privikavala na različite klime, vremenske zone i kulture, iznenađeno sam otkrila da se nikako ne mogu prilagoditi otočnom prelaženju ceste u kojem ti automobil dolazi s desne, a ne s lijeve strane kao na kontinentu. Uporno sam gledala na krivu stranu. Uzalud je na cesti pisalo upozorenje - *look right*. Onda sam se s Rosanom Besednik iz British Councila, koja je naš boravak u Edinburghu i organizirala, dogovorila da ćemo, kad smo zajedno, prilikom prelaska ceste svaka gledati na svoju stranu. Tako smo si spasile život nekoliko puta.

Problem prelaska ceste nije bio samo naš, nego polovice ljetnog stanovništva Edinburgha - svih došljaka na otok kojih je prošle godine bilo 500.000 iliti pola milijuna. Na početku festivala stanovnici grada bili su ljuti na te ljetne gužve i pravi starosjedioci odlazili su iz grada ili barem izbjegavali glavnu ulicu kojom se za vrijeme festivala može samo militi, teško hodati, a nikako trčati. S vremenom su prihvatili svu tu vrevu kao vlastitu osobitost, a na turiste gledaju dobrohotno. Možda i zbog činjenice da ta

gramu, a mali stotinu dnevno i uveden je u Guinnessovu knjigu rekorda kao najveći festival na svijetu.

EDINBURGH INTERNATIONAL FESTIVAL ILI KONCEPCIJA ZA ŠEST MILIJUNA FUNTI

Veliki festival košta 6 milijuna funti što je 61 milijun kuna. Od toga 38 % daje država, 24% sponzori (lista sponzora je zavidna bankarsko-poslovna lista naziva poduzeća), a 33% dolazi od prodaje ulaznica što znači preko 2 milijuna funti. U ostatku do 100% su prodaja suvenira, prava na prikazivanje i sl. Dvadeset ljudi je stalno zaposlenih, a za vrijeme festivala čak i do dvije stotine, dok 12% troškova odlazi na marketing. U Upravnom odboru trećina članova je iz grada, trećina iz države, a trećina su ugledni kulturni djelatnici nominirani od države. Unatoč spomenutim iznosima, festival svake godine napravi i manji ili veći deficit koji se onda tijekom godine pokriva na razne načine.

Dok je 1947. godine festival počeo skromno, s tri produkcije, ove godine, slaveći pedeset godina postojanja, doveo je rekordan broj izvođača - čak 75 naslova. Kao i uvijek, program varira između atrakcija s raznih strana svijeta (*Fish* je ples o australskim aboridinima, *Pjesma o Gaelu* koncert keltske glazbe, *Proslava golubice* španjolska zarzuela u brodejskom aranžmanu...) i klasike, što uvijek ponovno pokreće pitanja koncepcije programa. Nju pak umjetnički voditelj Brian Mc. Master nije na predavanju održanom za svoje kolege, direktore festivala, uspio jasno obrazložiti zakrivajući se iza ležernosti stava *dovodim ono što se meni sviđa*.

Program podsjeća na Dubrovački festival - najviše je koncerata s atraktivnim imenima, izvođačima i programom, zatim su tu velike operne produkcije (ove godine Verdijev *Machbet*, Rameauov *Platee*, Straussova *Ariadna iz Nakosa*), a i bogat plesni program (Nederlands Dance Theatre, San Francisco Ballet ili plesne grupe Twyle Tharp i Regine Copinot).

KIČ U PUBLICI - ČEHOV NA KRIJESNICAMA

U dramskom programu Brianu Mc. Masteru se svidjelo pozvati u goste četiri produkcije. Uz "politički podobne" i potpuno nezapažene predstave o problemu odvajanja Indije (*Partition*, Harvanta Bainsa) i kineskim homoseksualcima (*East Palace*, *West Palace*, Zhang Yuana), dva su se gostovanja izdvojila kao hitovi.

Prvo atraktivno gostovanje: Katalonska grupa "La Cubana" s jednom potpuno camp (čitaj: pohvala kiču) predstavom *Blinded By Love* (Oslijepljen ljubavlju), pričom o filmskoj ekipi koja snima jednu krajnje slatkastu melodramu dok se život i film isprepliću na zanimljiv način sve do uplitanja publike u igru. Predstava je nakon uspješnog pohoda po latinskim zemljama vrlo brzo postala hit i u hladnom Edinburghu. Kad se sjetim da je predstava riječkog HNK Ivana pl. Zajca sličnog stila, *Plastične kamelije*, na nekim našim festivalima morala dokazivati "pravo na život"!

Drugo atraktivno gostovanje: Nakon velikog uspjeha Čehovljeva *Ujka Vanje* u režiji Petera Steina na festivalu prošle godine, ove godine se mogao vidjeti nastavak Stein-Čehov produkcije - *Višnjik*. Ova njemačka produkcija je velika - doslovno, jer je na velikoj sceni, čije širine prodiru i u publiku, velik ansambl od tridesetak ljudi - ali i preneseno, jer je uspješno stvorila svijet Čehovljevih junaka. Naravno, uz redateljsku

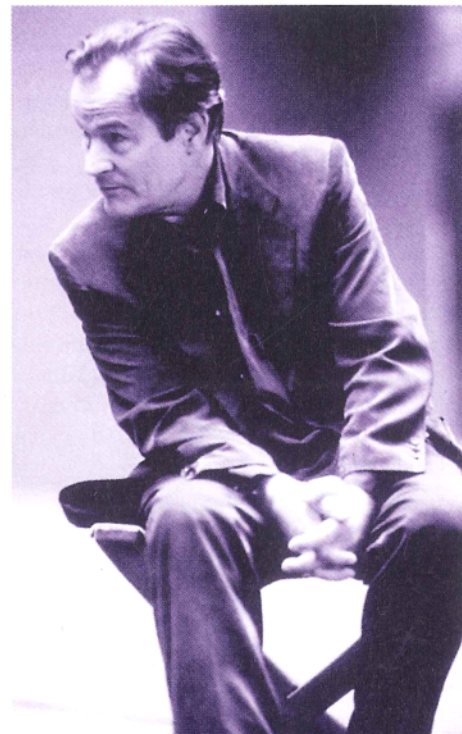

VELŠKI KRIK I BIJES - GRUPA VOLCANO

gužva Edinburghu donosi 125 milijuna funti godišnjeg prihoda i omogućuje 4.000 radnih mjesta u zemlji.

NAJVIŠE DOGAĐANJA NA SVIJETU

Gužva je posljedica činjenice da je svake godine u kolovozu Edinburgh grad s "najviše kulturnih događanja na svijetu". Smatrala sam to pretjerivanjem dok nisam došla i uvjerila se. U kolovozu se istovremeno održava nekoliko velikih međunarodnih festivala - filma, knjiga, TV-a, dječjeg kazališta, jazza - od kojih svaki ima doista bogat program, a brojne su i velike izložbe u muzejima. Tu su i manji festivali kao oni znanosti ili folka. Najpoznatija su ipak dva kazališna festivala: onaj veliki - *Edinburgh International Festival* što bi značilo Edinburški međunarodni festival i mali - *Fringe*, što znači rub, koji je nastao na rubu velikog. Ovo *veliki* i *mali* treba shvatiti uvjetno jer veliki ima pedesetak naslova u pro-

TEATARSKA ATRAKCIJA VELIKOG FESTIVALA - PETER STEIN I VIŠNJIK

virtioznost zasluge idu i odličnom ansamblu u kojem vode ženski likovi: Jutta Lampe kao Ranyevska i Dorte Lyssevski kao Varya.

Kad smo već kod predstava na stranim jezicima i zagrebačkog snobizma koji ne dopušta prijevod stranih predstava jer on "uništava dojam" - u Edinburgh Festival Theatre, zgradi HNKovskog tipa, na lože sa strane postavljene su kriješnice na kojima se uredno objavljuje prijevod teksta. Umjesto "razbijanja čarolije" kriješnice su omogućile publici da reagira na svaku repliku, a ne samo na slike.

ŽENA U LUDNICI - LJUBAVNICE U LOŽI

U festivalskoj dramskoj produkciji bila su samo dva naslova od kojih je svakako centralno mjesto zauzela predstava *Coctail party* T. S. Eliota koja je praizvedena prije pedeset godina upravo na ovom festivalu nekoliko mjeseci nakon što je T.S. Eliot dobio Nobelovu nagradu. Uz tu su izvedbu vezani skandali oko Eliota i njegove dvije ljubavnice u loži (jedna redateljica i jedna profesorica) koje nisu znale jedna za drugu i obje vjerovale da će ih pisac oženiti. Tim više što je upravo te godine umrla njegova žena i to u ludnici gdje ju je suprug smjestio protiv njezine volje. U svjetlu njegova života tekst kao "pohvala ludnici kao mjestu odmora i mira" u koju žele otići likovi iz drame, dobiva drugo svjetlo. Bar za mene kao ženu. No, u toj davnoj predstavi igrala je iznimna glumačka ekipa koju je predvodio Alec Guinness kao "nezvani gost", Robert Fleming kao suprug Edward, te žene Irene Worth, Cathleen Nesbit i Ursula Jeans. Kritičari su bili oduševljeni mješavinom stiha i proze koji se može izgovoriti sa scene i predstava je nakon uspjeha u Edinburghu doživjela još dvije stotine izvedbi u New Yorku.

Ove godine izvedba te predstave naručena je u kratkom roku od Royal Lyceum Theatrea, kazališne kuće sa statusom edinburškog HNK. Izvedena je solidno, ništa više. No, to je bilo puno više od druge produkcije, Shakespeareove *Mjere za mjeru* u izvedbi Nottingham Playhousea koja je i stilski i glumački neujednačena i razvučena.

ČEHOVLJEV VIŠNJIK U REŽIJI PETERA STEINA

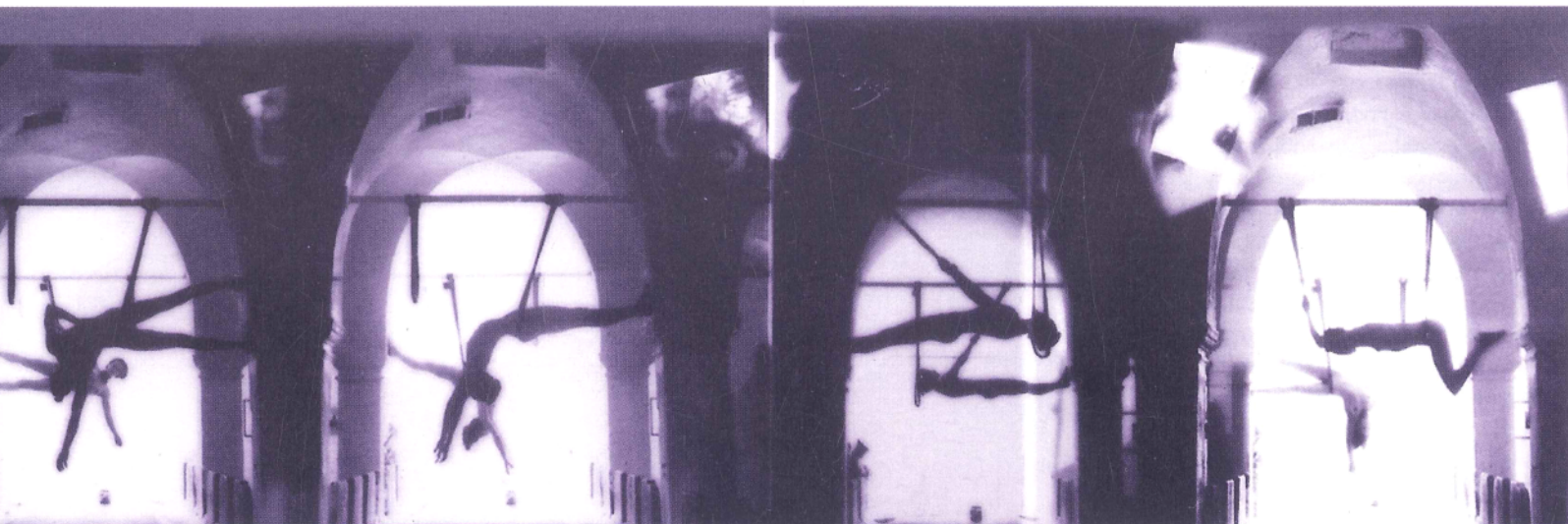
NA RUBU MJESTA ZA SVE ILI KAKO BITI VIĐEN

Fringe nema problema oko koncepcije programa jer je on potpuno otvoren. Ono što su u Dubrovniku bili Dani mladog teatra koje je veliki festival ukinuo vjerojatno u strahu od "konkurencije" svježine i provokacije, u Edinburghu se razvilo u svjetsku atrakciju - najveći *show-case* na svijetu, s ponajviše britanskih, ali i brojnim svjetskim predstavama. Uvjeti na *Fringe*u su okrutni ali jasni - svatko može doći ako plati i do nekoliko tisuća funti za tjedan prikazivanja. No, za atraktivnije izvedbene prostore postoje prave liste čekanja, što je lijep uspjeh za festival koji je tek 1954. imao prvi tiskani program, 1959. službeno se registrirao, 1972. počeo dijeliti svoje nagrade, a od 1989. uveo svoj press-office.

Umjetnici gotovo očajnički žele doći u Edinburgh jer je tu zanimljiv ne samo program nego i publika. Posljednji tjedan festivala British Council je u Edinburgh doveo preko tri stotine direktora svjetskih kazališnih festivala na *Showcase britanskog*

kazališta. Zato ne čudi da je dolazak u Edinburgh za mnoge umjetnike doslovno ostvarenje kazališnog sna i početak međunarodne karijere. A za to vrijedi proći i najteži put - od uličnog zabavljača preko jeftinih rupa, sve do elitinijih prostora u kojima imate više šanse biti viđeni - makar na trenutak. Na doručke gostiju britanskog *show-casea* dolazili su sretnici, umjetnici koji su ušli u izbor i oni manje sretni. Ovi drugi su nam dijelili tone propagandnog materijala i molili da makar samo provirimo na njihovu predstavu. Samo da je omirišemo.

Ovdje više nema mistifikacije umjetnika i njegova posla, ne govori se o "umjetničkim zahtjevima", "koncentraciji" i takvim stvarima. Između dvije predstave razmak je petnaestak minuta. Toliko ima i umjetnik za koncentraciju i presvlačenje pa mi je jedna glumica objašnjavala da joj je samo prvi put bilo neugodno presvući se pred bincima. Kasnije je shvatila da je ionako nitko ne gleda jer i oni imaju deset minuta za promjenu scenografije pa se skidala na veliko.

JEDNA OD ATRAKCIJA FRINGEA - BRITANSKI ZRAČNO PLESNI TEATAR "MOMENTARY FUSION" S PREDSTAVOM STUNG KOJA SE SVA ODVIJA U ZRAKU.

JA IZLAZIM

Festivalska publika je istovremeno izuzetno disciplinirana i beskrupulozna. Ovo prvo zato jer se stalno mora čekati u redu - prvo za karte jer je velika navala publike, a drugo za ulaz u kazalište jer i publika ima deset minuta za izaći i ući. No, budući da dnevno svatko u prosjeku gleda šest do sedam predstava, nakon nekog vremena publika postane beskrupulozna. U svom već petnaestogodišnjem bavljenju kazalištem ne pamtim da sam izašla prije kraja predstave iako su mnoge bile grozne. Sada jesam. Karte su od 5-15 funti na *Fringe*u, a do 50 na velikom *Festivalu* pa nitko ne želi trošiti i vrijeme kad je već potrošio novac jer svaka loša predstava znači propuštanje jedne dobre. S dosadnih se predstava izlazi nakon deset minuta i ovdje nitko nema vremena za lažnu pristojnost ili licemjerje. Stvari su okrutno iskrene, ali zato jasno postavljene na svoje mjesto. Izlazi se čak i s dobrih predstava - nakon što si shvatio o čemu govore i kojeg su stila, a izlazak ti omogućuje da otkriješ još koju...

ŠTO STE ZADNJE DOBRO VIDJELI? KOMEDIJA, DOBRA.

Ako su umjetnici u groznici borbe za publiku (pa vam guraju programe na ulici, izvode dijelove predstava na trgovima, prave razne akrobacije ne bi li vam privukli pozornost, a sa svake ograde i uz svaki kućni

prozor visi neki plakat koji vas poziva na ono neponovljivo i jedinstveno i najbolje...), publika je u groznici izbora. To je naime još veći problem od prelaska ceste. U toj masi događanja čovjek mora vrlo brzo razviti umijeće odabira, inače mu se može dogoditi da na festivalu koji ima tri stotine *venues* (mjesto događanja) i programom koji traje od 10 ujutro do 2 u noći, te s dvije stotine događanja dnevno vidi samo ulične predstavljake ili potroši novac na nekakvom *freak showu* žena-wrestlera ili psa hipnotizera koji su također uredno navedeni u programu.

Prvo pravilo odabira jest vrlo jasno ograničiti svoj interes - nisam ni pokušavala otkriti gdje je jazz, šator izložbe knjiga i kino gdje se odvija filmski festival tek sam okrnula pogledom, a za opere i koncerte se nisam ni raspitivala. Čak i kad tako suzite onih dvjesto ponuđenih programa dnevno, još vam uvijek ostaje pedesetak od kojih morate odabrati.

Jeste li vidjeli što zanimljivo? Ovo je najčešća i najvažnija rečenica koja se čuje među publikom *Fringe*a i koja otkriva da je njezin izgovoritelj svladao drugo pravilo izbora koje pak ovisi o karakteru osobe. Naime, morate biti dovoljno otvoreni i razgovorljivi, lako kontaktirati s nepoznatim ljudima koji sjede u publici ili stoje s vama u redu, inače ste izgubljeni. Zato jer je drugo pravilo izbora - praćenje usmene predaje. Ne biste vjerovali kako se vijesti brzo šire usmenom

predajom na festivalu koji okuplja stotine tisuća ljudi. Možda zato što svi razgovaramo u šiframa. Naime, odgovor na pitanje *Jeste li vidjeli što zanimljivo?* može biti *komedija, dobro; ples, zanimljivo* ili *drama, grozno*. Producenti se još malo raspitaju koliko je ljudi na sceni i brzo odjure dalje do novog izvora informiranja ili na novu predstavu.

Drugi oblik informiranja o tome što vidjeti su novine. Količina tiskanog materijala koji prati festival nama je šokantna - uz doslovno tonu propagandnog materijala pojedinih predstava koji se dijeli, ima nekoliko posebnih novina koje izlistaju čitav program festivala. Festivalska događanja imaju,

KIČ ZA HIT: LA CUBANA BLINDED BY LOVE

naravno, i vlastiti program koji je debljine pristojne knjige. No, sve te liste programa služe vam samo za informaciju o mjestu i vremenu događanja odabrane predstave.

Pravi novinski izvor informiranja je najznačajniji škotski dnevnik, *The Scotsman*, koji svaki dan tiska prilog posvećen festivalu i u njemu četrdeset kritika. Točno ste pročitali, četrdeset - ali su duge petnaestak redaka svaka. No, najvažnije je da se uz svaku kritiku predstava boduje zvjezdicama od jedan do pet. Predstava koja dobije pet zvjezdica, rasprodana je do kraja festivala.

Treće pravilo opstanka gledatelja na festivalu je pronaći važne prostore. Ne možete zamisliti što sve postaje kazalište u Edinburghu ljeti - prazne i pune crkve, barovi, garaže, dvorišta, podmostovlja, trgovci, pločnici, a od ove godine i ravni krov Waverly Shopping Centrea pretvoren je pomoću šatora u izvedbeni prostor. Producent, australijanac, rekao je - taj prostor je vadio da se iskoristi. To znači da je bilo prazno četiri metra kvadratnog prostora koji nije cesta.

Vrlo brzo vam se nametne nekoliko prostora čiji program treba proučiti. Svakako najznačajniji kazališni prostor je izvrstan "Traverse Theatre", suvremeniji tip Gavelle u najboljim danima koji neguje domaću dramu s predstavama srednje veličine. Drugi je "The Pleasance", prostor poput Teatra ITD, s nekoliko malih scena u kojem se najčešće igraju jeftine produkcije mladih ljudi koji nemaju novca za skupe projekte, nego nam prodaju vlastitu dosjetljivost. "The Assembly Hall" nema stilsku odrednicu, ali njegov program valja proučiti, a u "Gilded Balloon" treba otići ako volite *stand-up* komedije i ako ih možete razumjeti.

IZLOG BRITANSKOG TEATRA

Naimpresivnije je u Edinburghu kako unatoč masi ljudi, događanja i zvižanja ipak sve savršeno funkcionira. A jedno od tih savršeno organiziranih događanja bilo je već spomenuto gostovanje preko tri stotine direktora svjetskih festivala i ljudi koji se bave međunarodnom razmjenom u organizaciji Britanskog kulturnog centra. Došli smo na najbolji, zadnji tjedan festivala oboružani programskim knjižicama u kojima

nam je bilo ponudeno preko trideset predstava pod nazivom *Showcase britanskog teatra*, ili Izlog britanskog teatra. Savršena organizacija i količina uloženi sredstava govori o značenju kulture za Veliku Britaniju i o pristupu njezinoj promociji jer je Izlog bio ispunjen biranim britanskim predstavama sa *Fringea* i *velikog Festivala*.

Unatoč brižnom odabiru imena i grupa uvijek se dogode razočaranja. Na primjer, Steven Berkoff, kulturna figura britanskog teatra, gay umjetnik koji je svoja najbolja ostvarenja dao igrajući drag (obučen u žensko) za ovu je prigodu prouzročio vlastiti komad *Massage* (Masaža) o vlasnici salona za masažu koja uživa u svom poslu praveći od njega filozofiju. Koliko god Berkoff kao osobnost bio privlačan i snažan, predstava ne funkcionira kao zaokružena cjelina nego kao niz Berkoffovih monologa i gegova koji nisu izbalansirani i uklopljeni u organizaciju predstave, nego variraju od neukusa preko duhovitosti do nerazumljive privatnosti grupe.

Drugo razočaranje bila je grupa Northern Broadsides s *Antonijem i Kleopatrom*, iako su za tu izvedbu dobili najvišu ocjenu, pet zvjezdica u *The Scotsmanu*. Budući da je to prva predstava u mom životu s koje sam izašla prije kraja jer je uprizorena u stilu amaterske postave Shakespearea, mislim da je dobrohotnost kritičara posljedica starih zasluga grupe. Naime, ta je grupa jako cijenjena u Britaniji zbog svog donošenja "kulture radnicima" i postavljanja predstava u nekazališnim prostorima.

Ni linija "krika i bijesa" ovaj put nije oduševila. Možda zbog toga što smo taj tip predstava gledali u sitne sate, već potpuno otupjelih čula. "Volkano", jedna od najzanimljivijih velških grupa izvela je predstavu *The Town That Went Mad* (Grad koji je poludio) s nervoznim prikazom velških kulturnih korijena. Premijera isto tako poznate grupe "Boilerhouse" s predstavom *Seizer* (Cezar) o suvremenim gladijatorima unatoč vatri, buci, velikim TV ekranima i otvorenom prostoru nije nikoga oduševila svojom predvidivošću i ponavljanjima.

Najzanimljivije su bile linije teatra pokreta: vrlo poetična plesna predstava *Stung* koja se odvija u zraku na rubu krhke

GRUPA THE KOSH

ravnoteže akrobacije grupe "Momentary Fusion" kao i organizirana zbrka u predstavi *Three Point Turn* grupe "The Kosh".

Druga zanimljiva linija kojom ide britanski teatar svakako su komedije s okusom crnila (vidi dio o prenošenju informacija) kao najbolji put za opstanak i privlačenje publike. Iako se nije dogodilo ništa epohalno u tom području, predstave poput *Do You Come Here Often* (Dolazite li ovamo često) grupe "The Right Size" koja priča o dvojici ljudi zatočenih u kupaonici areodroma ili *I Am a Coffee* (Ja sam kava) o ludom dućanu s ribama u koji dolazi poštar iz budućnosti s porukom za Papu grupe "Peepolykus" (što se čita "people like us"), itekako zadovoljavaju publiku. Obje su temeljene na zanimljivim glumačkim potencijalima, šašavoj apsurdnoj priči i duhovitostima koje proizlaze iz igre na rubu burleske.

U Edinburghu u komediju ulaze i žanrovi koji joj inače nisu skloni - kao opera. U predstavi *Shameless* (Besramnici) u izvođenju izvrznog "Opera Circusa" četvero pjevača u bufo ljubavnoj priči pjevaju, plešu, trče, skaču, dube na glavi i provlače se kroz rupe na scenografiji. Grupa "Trestle" je također pomaknula žanr - lutkarski - u uspješnoj predstavi *Fool House* (Luda kuća). Bez riječi i s grotesknim likovima pod maskama uspjeli su vrlo duhovito i domišljato istovremeno prikazati tri kata velike kuće, podrum s mrtvacem i neka bića iz dubina u nijemom komediji.

U svijetu koji je od glumca napravio prodavača robe, glumci vrlo često posiju upravo

ŽENA (PAULINE KNOWLES) I MLINAR (LIAM BRENNAN) U JEDNOJ OD ZANIMLJIVJIH PRODUKCIJA TRAVERSE THEATREA, KNIVES IN HENS DAVIDA HARROWERA

za jedinim što imaju - vlastitom privatnošću. Stoga ne čudi što ta linija dominira britanskim teatrom osobito među mladim ljudima koji ne mogu ulagati u komplicirane kazališne projekte, nego izlaze na scenu s vlastitim životom i više ili manje mašte. U uspješnim predstavama tog tipa, kao u *70 Hill Lane* (naslov znači adresu) u izvođenju grupe "Improbable Theatre", Phelim McDermott pomoću traka selotejpa ožvljava kuću svog djetinjstva na sceni u jednoj toploj

memory play. U predstavi *Grace* Sarah Woods izvodi inventuru svog života i obveza koje mora ispuniti prije 30. godine. Duhovitu zbrku izazivaju muškarci iz njezine mašte i svijet koji je okružuje, a koji funkcionira po pomaknutim pravilima. U toj liniji je i *Timless* (Bezvremeno), zahtjevna predstava grupe "Suspect Culture" koja je iz jednog druženja četvero ljudi napravila zanimljivu predstavu ispreplićući povijest i sadašnjost s projiciranom budućnošću dok riječ smjenju-

je pokret ili zvuci gudačkog kvarteta.

U "Travers Theatreu" su videne tri dobre predstave, što je doista dobar prosjek. *Anna Weiss* Mikea Cullena priča je o psihijatrici koja kroz hipnozu otkriva u suicidalnoj djevojčici sjećanja na seksualna zlostavljanja njezina oca. No, komad nije samo o provokativnoj temi nasilja u obitelji, nego i o borbi za domaćinom nad djetetovim životom. Vrlo provokativno i snažno zamišljen

tekst kombiniran s izvrsnom glumom (Iona Carbons kao djevojčica i Anne Marie Timoney kao psihijatrica) postao je jedan od hitova festivala. *Knives in Hens* (Noževi u ženskama) Davida Harrowera je također produkcija domaćeg teksta s tri lica zarobljena u nekom dalekom selu - žena, suprug i mlinar te njezin put oslobađanja od muževljeve i muške dominacije. Novi komad Caryl Churchill pod nazivom *Blue Heart* (Tužno srce) su dvije jednočinke. Vrijedna gledanja bila je izvedba prve o obitelji koja čeka kćerku da se vrati s aerodroma, a radnja se stalno zaustavlja i ide ispočetka. Druga je ostala na zanimljivoj ideji - mladiću koji se lažno predstavlja ženama kao njihov davno ostavljeni sin.

MAGLA ZA UGOĐAJ

Predstave koje sam spomenula nisu sve koje sam gledala, a bilo je još nekih koje su mi bile preporučene, a nisam ih vidjela (kao *Gog Magog*, glazbena parodija, *Ole* ili nekoliko cirkusa koji su bili izvan grada pa nisam ni pokušavala) pa ne čudi da osoba zaljubljena u kazalište ima u Edinburghu malo vremena za bilo što drugo. Uspjela sam samo pogledati izloge trčeci s predstave na predstavi i kupiti nekoliko mugova (šalice za mlijeko) i kravata s uzorkom škotskog tartana.

No, ulica je u Edinburghu isto toliko zanimljiva koliko i kazališni život. Edinburgh je grad gotike, sve su crkve u tom stilu bez obzira kad su izgrađene. Gornji grad izgleda kao iz gotskih romana, osobito kad se spusti magla, što mještani koriste kao turističku atrakciju pa se često na gornjem gradu susreću vodiči-vampiri koji vode ljude u turističke obilaskе tipa "najjezivije priče grada". No, osunčan grad izgleda kao vilinski prostor, osobito s Nelsonova spomenika koji je ustvari veliki svjetionik usred grada na koji se za 2 funte možete popeti i pogledati grad iz ptičje perspektive. Na istom brdu su i neke naoko antičke ruševine izgrađene u 19. stoljeću - za upotpunjavanje pjezaža.

Stevenson, Scott i Doyle kao najznačajnija škotska trojka imaju svoje spomenike, ulice i trgove, a Ksenija Horvat, Zagrepčanka koja će doktorirati na Queen Margaret Colledgeu kao njihov stipendist,

stanuje u Stevensonovoj kući. Koja nije muzej.

HRANA ZA LUČKE RADNIKE

Kad dođem u neki novi grad, uvijek isprobam hranu "s nogu" iz istog razloga zbog kojeg hodam njegovim ulicama i ne vozim se podzemnom željeznicom. Naime, tako se upoznaje okus mjesta, miris i njegova aroma. No, ovaj put sam prekršila pravilo.

U svom hotelu (The Point Hotel) mogla sam birati između kontinentalnog i engleskog doručka. Zbog mirisa pečenih jaja, šunke, i tosta ovom drugom nisam mogla odoljeti. Uzimala sam čak i smežurane ali ukusne gljive, a od ponude engleskog doručka uspjela sam odoljeti jedino kuhanoj rajčici koja je izgledala kao ustupak zdrave hrane ostaloj ponudi. Dobro, odoljela sam svim mješima, kompotima, putrićima i medicima iz kontinentalne ponude, ali sam ipak ujutro jela kao lučki radnik - količinu mog uobičajenog jednog i pol ručka nakon čega nisam bila gladna cijeli dan. To je bilo praktično zbog neprestanog trčanja tijekom kojeg ne bih ni stizala jesti, ali sam zbog toga propustila uobičajene ulične specijalitete. Posljednji dan sam se ipak odvažila da u jednom od mnogobrojnih malih uličnih "restorana" škotskih specijaliteta (kao fish&chips, pohane krvavice, mljevene riblje okruglice...) kušam jedan koji mi je suputnik u avionu strašno hvalio - *hagis*. Vrlo je ukusan, ali mu opis sastojaka

OPERA NA NOVI NAČIN SHAMELESS GRUPE OPERA CIRCUS

strašno zvuči jer se radi od janječeg trbuha u koji se svašta ugura i onda isprži pa ispoha. Košta dvije funte (20 kn) i slovi kao obrok s nogu, ali količina koju sam dobila umotanu u masni papir bila bi potpun energetski ručak cijeloj mojoj obitelji.

Ta teška hrana vjerojatno odgovara klimi koja je u većem dijelu Škotske prilično oštra što dokazuju škotska govoda s gustim dugačkim krznom koja se nalaze na svim razglednicama zajedno s nasmiješenom Nessi, (čudovištem iz jezera Loch Nes) i škotskim bacačem diska s podignutom suknjom i cenzuriranim dijelom ispod suknjice. Ova ulična ponuda hrane koja je uglavnom masna i pržena u potpunoj je suprotnosti s galebovima koji kriješte po gradu. Ugođaj grada je sve, samo ne mediteranski. No, na ručku kod prijatelja, edinburškog profesora i njegove žene direktorice kazališta, jeli smo lososa pa sam doista shvatila da je voda koja se vidi s njihovog prozora more. Malo je hladno, ali je zbog njega, osim glebova po gotskim ulicama, losos čest specijalitet. Osobito za goste.

NACIONALNA RENESANSA ILI KILTOVI NA SVAKOM UGLU

Škoti su prilično veseli i dobrohotni ljudi, čak nisu ni škrti kako se govori, jedino što govore engleski od kojeg prva tri dana nisam razumjela ni riječ. Kasnije sam se priviknula i otkrila neke zanimljive riječi kao *wee* (malo) kad je za jednu malu plišanu Nessi prodavač rekao: *Wee Nessi*.

Na ulici vlada nacionalna renesansa - svi hodaju u kiltovima i dokoljenkama (što je prije deset godina smatrano seljačkim običajem), gajdaši sviraju na svakom uglu (jedan ugao na gornjem gradu pored katedrale St. Giles zauzeo je gajdaš koji je izgledao kao viša verzija Mela Gibsona iz filma *Brave Hart* i oko kojeg je bilo najviše ženske publike), a trgovine su prepune knjiga i suvenira na temu tartana iliti vrsta onih kariranih tkanina koju određeni klan nosi. Razlika zelene ili plave crte na crvenom kockasotm uzroku koju ja nisam niti zamjetila, znači razliku koja je često dokazavana u krvavim obračunima.

Moj škotski prijatelj nedavno se oženio (drugi put) pa su mi pokazivali slike s

vjenčanja na kojima su u kiltovima i mladoženja, i njegov sin, i brat. Meni se ipak ta nošnja činila nepraktičnom (što nisam rekla) i oskudnom za škotsku oštru klimu (što sam rekla). Zato su mi pokazali mladoženjin kilt i uvjerovali me da 12 metara tkanine, koliko je potrebno za izradu pravog kilta, itekako grije i da su se presvukli za večernji svadbeni ples jer bi im bilo pre-vruće.

Renesansa ima i svoj konkretni politički odjek - na referendumu je 68% birača glasovalo "yes, yes", što je značilo "da" za samostalnost škotskog parlamenta. U stilu hrvatskih želja iz '71 zajednička im s Engleskom u Velikoj Britaniji ostaje vojska, policija, moneta, vanjska politika i školstvo.

VOJNICI SE TETOVIRAJU

Najznačajniji gradski spomenik je dvorac izgrađen na stijeni. Oko njega (u nekadašnjim rovovima s vodom) je Princes Garden (Princezin vrt). Uz jednu stranu dvorca pruža se High Street, glavna ulica gornjeg starog grada, a s donje strane Princes Street, najznačajnija ulica donjeg dijela grada. Dvorac i Princes Street su i poprišta dvaju najznačajnijih turističkih događanja koja nisu vezana uz kazalište kako sam ja, teatrocentrik kakav već jesam, mislila.

Jureći gradom zapazila sam plakat za *Edinburgh Military Tattoo* s kartama po cijeni od 5 funti, ali vjerujući da je to gledanje kako se vojnici tetoviraju (ah taj *Fringe*, svega ima) nisam se previše obazirala. No, kad su nas istjerali iz dvorca u četiri popodne i zatvorili ulicu do dvorca, objasnili su mi da se radi o vojničkoj paradi pred dvorcem. Sve je krenulo od obične smjene straže pred dvorcem koja je okupljala znatizeljnike. Edinburžani su, primijetivši interes za to, proširivali događaj, malo bolje iskoreografirali, uključili više vojnika... Budući da se to turistima sviđjelo - stvoren je spektakl za koji se svako ljeto ispred dvorca podižu montažna gledališta s nekoliko tisuća mjesta. Ona se svako popodne napune turistima (za jastučić treba dati još 1 funtu) koji dođu gledati višesatnu koreografiranu paradu stotina vojnika narazličitijih rodova i boja tartana jer su uglavnom svi u kiltovima.

Dok sam gledala redove za karte i za ulaz na tribine, nisam mogla a da se ne prisjetim strašnih napada na gornjogradske Trenkove pandure čije su smjene straže uglavnom proglašavali "lošom operetom". Škoti su od te vrste "operete" napravili prvorazrednu atrakciju za koju se karte mjesecima unaprijed rezerviraju i kupuju, a oni koji su zakasnili s kupovinom, moraju čekati satima u redovima za karte.

VATROMET ZA KRAJ

Osim uspomena, iz vremena u Ministarstvu kulture ostao mi je promijenjen bioritam. Nekadašnja spavalica do podneva, sad se budim u sedam ujutro bez obzira kada legnem. Zato sam u nedjelju ujutro prošetala pustim gradom oko 8 sati unatoč laganoj kišici koja je sipila (što je uobičajeno ljetno vrijeme). Ispred blagajne *Edinburgh International Festivala* vidjela sam red od tridesetak ljudi od kojih su prvi imali vreće za spavanje i deke, oni u sredini stolčice, a oni na kraju termosice s čajem. Iako sam prvo pomislila da je taj red za neku od festivalskih atrakcija kao (npr. Čehovljevi *Višnjik*), ipak sam se raspitala od kada i zašto stoje u redu. Prva osoba mi je rekla da je tu od pet sati ujutro, a posljednja da se ne nada da će dobiti karte, ali kako je došla prije pola sata, može riskirati. Nisu ni znali za *Višnjik* jer su karte čekali za - vatromet. Pokušali su mi objasniti da za vatromet (koji je na nebu) treba kupiti karte i to po cijeni od 5 (stajanje) ili 16 funti (sjedjenje). Prodaja ima i ograničenja - najviše 6 karata po osobi. Ovi nesretnici u redu su, eto, zakasnili kupiti karte preko novina, a uprava festivala svake godine na ovaj dan pusti kojih dvadesetak karata u prodaju.

Vatromet je uključen u program velikog festivala jer se odvija uz koncert birane klasične glazbe, predzadnji dan velikog festivala, i označava njegov kraj, kao i kraj svih ljetnih događanja. Iako sam bila skeptična prema oduševljenju Škota za vatromet, kao i prema njihovoj sposobnosti da prodaju nešto što se odvija na nebu, otišla sam ga pogledati iz istog razloga iz kojeg jedem *fast-food*, da vidim što domaćine impresionira. Moram priznati da je vatromet zaista bio dojmljiv (gledala sam ga, zajedno s još stotinjak

tisuća ljudi, s ulice), ne samo zato jer su na njega potrošili otprilike kazališni budžet Ministarstva kulture RH, nego i zato jer je bio doista vrlo maštovito napravljen, točnije rečeno iskoreografiran. Rakete su ispaljivane u skladu s glazbom i to ne samo njezinim ritmom, nego i sadržajem, dočaravala se atmosfera na dvorcu i nebu. Uz Radeckzy marš su pucale rakete, uz nježne tonove se slijevalo bijelo svjetlo sa zidina dvorca, uz živi takt su se okretale zmijice na dvorcu. Iz dvorca se pušilo kao da gori, obronak ispod njega i vrtovi bili su preplavljeni svjetlom i moram priznati da su oni s kartama imali ipak potpuniji doživljaj.

Vatromet je dobio i kritiku u novinama kao prava predstava (veću od onih kratkih kritika za predstave *Fringea*) u kojoj je pisalo: *Sve je bilo savršeno, ali kako mi uvijek očekujemo više, vjerojatno bi nas još jedino moglo impresionirati da se zapali dvorac. Tko zna, možda iduće godine. Nadamo se da neće jer je za posjetitelje Edinburgh grad sa sasvim dovoljno atrakcija i događanja.*

Činjenica da Škoti uspijevaju unovčiti nešto što se događa na nebu, vojničku paradu, ili vlastite maglovite ulice i uglove, samo upotpunjuje mozaik zvan edinburško kulturno čudo. Uvjerila sam se što se može dogoditi kada grad povjeruje u vlastitu vrijednost i atrakciju. Gradonačelnik Eric Milligan na prijemu za festivalske goste je to jednostavno objasnio - *ovo je najljepši i najzanimljiviji grad na svijetu*, a mi smo samo povjerovali da je kultura dohodovna grana privrede. Bilo je to tako jednostavno i uvjerljivo da smo mu oprostili samohvalu. Jedino sam pomislila kako bi bilo lijepo da vodstvo Zagreba zahvati edinburški sindrom.

Sanja Nikčević

CARYL CHURCHILL, BRAVE HEART